

Boeken

Tussen beeld en verbod

Bespreking van

Etty Mulder (2011). *De Sirenen zwegen — Psychoanalyse, mythe en kunst*. Amsterdam: Sijbbolet. ISBN 978 94 9111 001 6, 80 pp., € 15,50

RONNY VANDERMEEREN

Het beknopte boekje *De Sirenen zwegen* verschijnt in de *Oratio*-reeks, die licht wil werpen op vraagstukken op het gebied van religie, cultuur en filosofie. Mulder werd als prominent musicologe en cultuurhistorica gevraagd voor een bijdrage rond het thema psychoanalyse, mythe en kunst. Zij voorziet daarin op voortreffelijke wijze, zij het dat deze drie thema's eerder in omgekeerde volgorde van belangrijkheid haar tekst kenmerken. Mulder schrijft in drie korte maar erg compacte hoofdstukken over de vervoering, het offer en het grandioze. Zij doet dit tegen de achtergrond van wat zij een vandaag hoofdzakelijk klinische ontwikkeling van de moderne psychoanalyse noemt. Een cultuurhistorische toepassing van Freuds beeldenleer, zo stelt Mulder, blijft daarbij een minder ontwikkeld gebied, omdat het ontbreekt aan structuren en academische fundamente die de psychoanalyse als klinische, hermeneutische en cultuurtheoretische wetenschap zouden kunnen schragen.

Mulder opent sterk met het hoofdstuk *Vervoering*, waarin zij stelt dat wij vooral hechten aan ons verleden en de herinnering daaraan omdat de geschiedenis sporen van het paradijs lijkt te dragen. Zij schrijft dat achter onze actuele ervaringen van verwarring, morele afstomping en terugval in gewelddadigheid de aanwezigheid van een

gouden tijdperk schuilt, met beelden die boven tijd en plaats verheven zijn. De lezer krijgt hier een compacte veelheid gepresenteerd aan beelden en denkers die de grondslag vormen van onze westerse interpretatiekaders, van Orpheus tot Oedipus, van Dante tot Freud. Daarbij wordt het beeldverbod, dat beschreven staat als een van de tien geboden, tot rode draad gemaakt van Mulders verdere tekst.

Het hoofdstuk *Het offer* focust eerst op de uitwerking van dit beeldverbod in Schönbergs onvoltooide opera-oratorium *Moses und Aron*. Dit werk, geschreven in een consequent gehanteerde twaalftoonstechniek, blijft een moeilijk toegankelijke luisterervaring, maar Mulders scherpzinnige interpretaties werkten hierin voor mij erg drempelverlagend. Zij gaat daarna nog in op Schönbergs antipode Stravinsky, diens *Le sacre du printemps* en de uitwerking die dit kreeg in Bausch' choreografie. Naast literatuur en muziek komt ook film als kunstmedium aan bod in een fijne bespreking van *Offret* van regisseur Tarkovsky, waarin Mulder een integratie duidt van interculturele mythische, religieuze en kunsthistorische symbolen. Dit cinematografische meesterwerk vergt een benadering vanuit cultuurhistorische kennis en psychohistorische gezichtshoeken. De film toont een gezelschap dat op een Zweeds eiland samenkomt om de verjaardag te vieren van Alexander, een wat depressieve docent filosofie, wiens leven beheerst wordt door een ritueel en dwangmatig zoeken naar existentiële verlossing uit eenzaamheid en angst voor een apocalyptische ondergang. De nucleaire ramp die volgt — of is het enkel een droom? — doet Alexander tot God bidden. Hij belooft afstand te doen van zichzelf en al wat hij bezit, als ultiem offer om zichzelf en zijn naasten te redden.

De filmische stijl die Tarkovsky hanteert, zorgt voor een vrij verwarrende kijkervaring. Je kan niet meteen onderscheid maken tussen droom en werkelijkheid, tussen verleden en heden. De tijd lijkt zelfs wat stil te staan. De afzonderlijke personages van Alexanders gezelschap, bijvoorbeeld zijn zoontje dat tijdelijk niet kan spreken, zijn vriend-arts, zijn vriend-postbode, de IJslandse hulp, leiden elk tot meerdere interpretatielagen. Mulder verwijst naast autobiografische elementen ook naar Bijbelse iconografie, Noordse mythologie, het werk van Da Vinci en van Bach als dragers van een veelheid van hermeneutische momenten. Dit is geen film die je even kan navertellen, maar een ervaring om zelf te ondergaan.

In het afsluitende coda, met als titel *Het grandioze*, herhaalt Mulder dat men de betekenis van non-verbale kunstzinnige bestanddelen van het historische en van het geheugen kan hervinden, mits men de oude luister van de nu lege term «cultuur» in herinnering roept. In de huidige herinneringscultuur zijn, volgens Mulder, literatuur, kunsten en theologie niet langer gegarandeerd aanwezig in hun metafysische dimensies. Zij roept daarom op tot nieuw begrip voor de betekenis van *het grandioze* als karakteristiek voor elk denken dat hermeneutiek en transcendentie wil behouden. De in dit boek besproken werken worden door Mulder als markeringspunten in het collectieve historische besef benoemd. Zij articuleren een behoefte aan grootheid en dominante waarden. Mulders tekst deed mij op weer een andere manier kijken en luisteren naar kunst en bepaalde uitingen daarvan die voor mij anders te beperkt toegankelijk zouden blijven. Maar net zoals je een muziekstuk soms meermaals moet beluisteren, of een film meermaals moet bekijken omdat de eerste kennismaking ermee te verwarrend of te weinig begrijpelijk was, zo wil ik ook herlezing van dit boekje adviseren.

Lacan in Amerika

Bespreking van

Michael J. Miller (2011). *Lacanian psychotherapy — Theory and practical applications*. New York/Hove: Routledge. ISBN 978 0 415 89305 3, 228 pp., £ 21,99

JOS DE KROON

Hoe moeilijk de teksten van Lacan ook blijven en hoe gering de weerklank van zijn denken in Nederland ook is (dit geldt voor België minder), in delen van Europa waar de Romaanse talen worden gesproken en in Zuid-Amerika maken zijn opvattingen een belangrijk deel uit van het culturele erfgoed. Dertig jaar na zijn dood is Lacan nog springlevend, althans in Frankrijk, getuige de recente clash tussen schoonzoon Jacques Alain Miller en biografe Elisabeth Roudinesco, die in de media breed werd uitgemeeten. Een en ander handelde over auteursrechten. In Nederland zou zo iets niet denkbaar zijn; discussies over de psychoanalyse op de tv en artikelen over Lacan in de pers.

Waarom zou je Lacan eigenlijk lezen? Een auteur die schopt tegen menig psychoanalytisch been (Hartmann, Kris en Loewenstein), zekerheden op losse schroeven zet en dat op een manier doet die niet altijd even makkelijk te begrijpen is. Ondanks dit alles is er regelmatig opgeroepen tot een dialoog tussen «egopsychologen» en lacanianen, wat helaas niet heeft geleid tot een samenwerking. De verschillen roepen vragen op over de theorie maar vooral omtrent de praktijk en daar sluit *Lacanian psychotherapy* mooi bij aan. Waar komt het in de lacaniaanse psychoanalyse op neer en waarin verschilt zij van de gangbare praktijk? Tijd om de casuïstiek erbij te betrekken.

Casestudy's in het lacaniaanse veld zijn zeldzaam en dat heeft te maken met de meer dan gewone terughoudendheid die lacanianen betrachten bij het weergeven van de psychoanalytische ontmoeting. In